

Tautas amatniecības izstāžu prakses tradīcijas 19. gadsimtā

Senākās tautas mākslas „izstādes”

Visā pasaulē gadsimtiem sena tradīcija ir veidot īpašas „skates” dažādos dzimtas godos un tautas svētkos. Seno latviešu kāzas nav iedomājamas bez līgavas pūra, jaunā pāra un viesu svētku apģērba un dāvanu izrādīšanas. Goda drēbēs ģērbušies kāzinieki gan demonstrēja savu prasmi un gaumi, gan rūpīgi pētīja mūsu zemnieku līgavas darinājumus, lai novērtētu jaunās sievas varēšanu vai nemākulību. Lai varētu atkārtot īpaši iepatikušos audumu vai adījumu rakstus, kā arī izšuvumus, tos vajadzēja paturēt atmiņā. Ja kāzās satikušies dažādu novadu ļaudis, neredzētā bijis jo vairāk, arī dāvanu klāstā ieraudzītie neparastie keramikas, ādas, metāla un koka izstrādājumi dažkārt mēģināti atkārtot. Dzimtas amatnieku veidotās dažādās rotas, darbarīki, apavi, apģērbs un segas bija svarīgi „eksponāti” arī senču kristību, bērnu un tautas svētku rituālos. Zīmīgi, ka, lai arī toreiz vērotāju un autoru skaits bija salīdzinoši ierobežots un bija zināma jaunāku laiku modes un rūpnieciskās ražošanas ietekme, lietišķās mākslas priekšmetu darināšanā līdz mūsdienām spēja saglabāties daudzas ļoti senas tradīcijas. Piemēram, savos pētījumos par Vidzemes audējiem Aina Alsupe (1926–2015) norādījusi, ka „muižas novadiem piesaistītie kļaušu zemnieki gadsimtiem ilgi saglabājuši vienus un tos pašus audumu izstrādāšanas un rotāšanas paņēmienus. Šādiem darinājumiem, kas gadsimtu gaitā palikuši relatīvi nemainīgi, pieskaitāmas jostas un apaudas, kuras veido tikai ar pirkstiem. Austrumeiropā šāds paņemiens pazīstams jau 10. gadsimtā.”¹

Amatniecības un cunftes

Amata prasmes pārmantošana līdz cunftu nodibināšanai galvenokārt notika vienas dzimtas ietvaros. Arī amatnieku seno brālību darbības laikā liela loma ir dzimtai, jo amatu bieži turpināja vienas un tās pašas dzimtas vairākas paaudzes. Latvijas teritorijā cunftu darbības aizsākums bija 13. gadsimtā, kad sāka darboties ādmiņu un kurpnieku amata biedrība, tai sekoja kalēju, drēbnieku un citas brālības Rīgā, Cēsīs, Liepājā, Grobiņā, Jelgavā, Kuldīgā un Ventspilī.² Nodibinoties amatnieku meistaru brālībām, īpaši lielu nozīmi ieguva kvalifikācijas „eksāmens” – meistartīķis, kuru izgatavojot, topošais amata meistars pierādīja savas spējas. Lai ar savu prasmi iegūtu peļņu, konkrētajiem izstrādājumiem bija jābūt labākajiem amata brāļu veikumu vidū, kas bija svarīgāk par vienkāršu uzslavu vai nopelumu ģimenes lokā. Jāatceras, ka muižās zemniekiem nodarboties ar amatniecību bijis iespējams tikai brīvajos brīžos, bet strādāt par amatnieku varēja tikai ar muižas atļauju. Situācija mainījās 1866. gadā, kad pieņēma likumu „Par amatniecības un rūpniecības brīvību” – tad jebkurš prasmīgs un situētais lauku iedzīvotājs amatniecības darbu varēja izvēlēties par galveno vai papildus ienākuma avotu.

Laukos daļa amatnieku bija universāli, viņi bija apguvuši gan kalēja, gan namdara, gan galdnieka, gan audēja, gan podnieka prasmes, bet daļa – ar izteiktu specializāciju viena vai dažu darinājumu, vai pat to atsevišķu detaļu izgatavošanā. Piemēram, koka amatniecībā

tāda specializācija bija raksturīga koka trauku, vērpjamo ratiņu, virpoto krēslu, ragavu, ratu, riteņu un grozu izgatavošanā.³ Šie amatnieki ne tikai darināja ikdienai nepieciešamas lietas, bet arī centās tās īpaši izdaļot, tā segas, tērpus, traukus un darbarīkus pārvēršot apbrīnas vērtos lietišķās mākslas priekšmetos, ja tos bija iecerēts izrādīt.

Straujāka un plašāka pieredzes apmaiņa ārpus šaurām organizācijām (par tādiem uzskatāmi arī 18. gadsimtā aizsākušies dažādu amatniecības nozaru kursi) Latvijā sākās līdz ar publisku izstāžu un masu pasākumu, piemēram, gadatirgu un dziesmu svētku organizēšanu, kas vērienīgāk notika, sākot no 19. gadsimta, bet bija praktizēti jau agrāk.

Amatniecības izstrādājumu izstādes

Eiropā jau 18. gadsimtā bija populāras izstādes, kurās piešķīra medaļas, balvas un diplomus, kas veicināja konkurenci un sekmēja dažādu nozaru straujāku attīstību. 19. gadsimta otro pusi zinām kā straujas, intensīvas evolūcijas periodu ar svarīgiem zinātnes atklājumiem, eksperimentiem mākslā un literatūrā, aktīvām nacionālām kustībām un sabiedriskās domas būtiskām izmaiņām, kad laikmeta valdošais gars, apkārtējā vide un inteliģence ar spīlgtām personībām radīja augsni lielu sasniegumu demonstrēšanai, to vidū neaizmirstot prezentēt tautas amatniecības izstrādājumus.

Latvijas teritorijā pirmās plašāk rīkotās bija rūpniecības un lauksaimniecības izstādes, kurās bieži tika iekļauti arī amatniecības darinājumi, kas vēlāk veidoja svarīgu sadaļu kultūrvēsturisko izstāžu ekspozīcijās. Lauku sētās

brīvajā laikā tapušie audumi, adījumi, pinumi, kalumi, kokgrebumi un citi izstrādājumi, gan izvietoti blakus lauksaimniecības produkcijai, gan netiešā veidā prezentēti aitu pārdevēja apģērbā, kļuva par savdabīgu ekspozīcijas daļu. Jāņem vērā, ka tieši mājās tapušajos rokdarbos visvairāk izpaudās radītāja iztēles brīvība, jo nebija jāievēro cunftes noteiktās kvalitātes prasības. Ģimenes, sabiedrības ievēriba un novērtējums, arī lietu nepieciešamība ikdienas praktiskajā dzīvē bija un ir stimuls tautas amatniecības attīstībai. Līdz pat mūsdienām jau minētie tautas un dzimtas godi saglabājuši savu nozīmi kā radītprasmes apliecinātāji.

Tātad, lai gan pirmā latviešu etnogrāfiskā izstāde, kurā galvenā uzmanība bija pievērsta tieši lauku sētās tapušajai jaunradei, notika tikai 1896. gadā, jau vairākus gadu desmitus pirms tam sabiedrības uzmanība bijusi pievērsta augstas kvalitātes lietišķās mākslas izstrādājumiem, kas tapuši ne tikai ciittautiešu skolās un uzņēmumos, bet arī latviešu mājās. Pastarpināti, visbiežāk pēc nelatviešu iniciatīvas, lielajās pilsētu rūpniecības un amatniecības izstādēs nokļuva arī latviešu roku darinājumi un vietējās etnogrāfijas iedvesmoti darbi. Piemēram, Rīgas un Jelgavas kultūrvēsturiskajām izstādēm vācu muizniecības iesniedza arī savu zemnieču darinātus tautastērpus.^{15,17}

Kurzemes vācu ekonomiskā sabiedrība 1860. gadā Jelgavā rīkoja I Kurzemes vispārējo lauksaimniecības un lopkopības brīvdabas izstādi Latvijā. Līdz 1888. gadam tā bija vienīgā izstāde, kurās piedalījās arī latvieši. Pat tajos gadījumos, kad lietišķās mākslas un amatniecības roku darbi netika īpaši izvietoti aplūkošanai un iegādei, kā jau minēts iepriekš, darinājumus tieši un netieši prezentēja paši no laukiem atbraukušie tirgotāji, kuri uz tik svarīgu pasākumu

RADĪTPRIEKŠ

bija uzvilkuši savas pašdarinātās goda drēbes, bet savos ratos vai kamanās, kas arī dažkārt bija pašu meistarotas, jāva pamanīt košas austas segas, kādu skaistu azaida trauku vai citu vietējo izstrādājumu. Pieredze plašu ražojumu izstāžu organizēšanā bija uzkrāta arī Rīgā. 1865. gadā Esplanādē notika I Baltijas guberņu lauksaimniecības izstāde, kura ilga astoņas dienas, ļaujot tur dienā izglītoties ap 9500 apmeklētājiem. Kā lasām Laimas Grīnbergas apjomīgajā pētījumā par lauksaimniecības izstāžu apbalvojumiem, šo izstāžu uzdevums bija „ne tikai parādīt jau sasniegto, bet arī veicināt vēlēšanos uzzināt ko jaunu.”⁴

Svarīgi atzīmēt, ka arī izstādēs, kuru nosaukumos vēl neizskanēja „vēsture un kultūra”, bieži izstādīti latviešu etnogrāfiskajās tradīcijās veidoti darinājumi. Piemēram, 19. gadsimta 70. un 80. gados Dobelē, Jelgavā un citās pilsētās lauksaimniecības, rūpniecības un amatniecības izstādēs redzami audekli, krāsotas dzijas, kokgriezumi un citas etnogrāfiskas lietas.⁵

Izstāžu organizēšanas pieredzei svarīga bija apjomīgā 1883. gada I Baltijas amatniecības un rūpniecības izstāde,⁶ kurā 16 nodaļās savus darinājumus izstādīja 578 dalībnieki no Vidzemes, Kurzemes un Igaunijas. Šajā un citās amatniecības izstādēs apbalvoto vidū bieži bijusi Rīgas vācu Amatnieku biedrības skola, kas īpaši izceļama, jo savas prasmes tur apguvuši daudzi Latvijas kultūrai nozīmīgi dižgari. Viņu vidū arī Latviešu etnogrāfiskās izstādes dalībnieki – Ādams Alksnis (1864–1897), kas skolā mācījies no 1881. līdz 1883. gadam, Janis Rozentāls (1866–1916) – apmeklētājs zīmēšanas kursu 1888. gadā, arī Vilhelms Purvītis (1872–1945) un citi. Rozentāla un Purviša skolotājs bijis tolaik jau skolas direktors Makss Gustavs Rihards Šervinskis (1859–1909) –

poļu un prūšu izcelsmes augsta līmeņa profesionālis, Vācijā izglītojies arhitekts, kurš mācījies zīmēšanu arī Rīgas Politehnikumā un Lomonosova sieviešu ģimnāzijā. Pats aktīvi apmeklējams izstādes Eiropā, Šervinskis bija pedagogs, kurš labi pārzināja notiekošo savā nozarē Eiropā. Panākumi neizpalika – visā viņa pedagoģiskās darbības laikā (1883–1909) gan skolotāji, gan audzēkņi ieguva medaļas, bet, aizsteidzoties laikam priekšā, pēc dažiem gadiem Makss Šervinskis kļuva par Rīgas 700 gadu jubilejas izstādes arhitektu. Kā pateicību par viņa talanta izkopšanu, Šervinska skolnieks un vēlākais draugs Janis Rozentāls skolotāja 25 gadu darba jubilejā dāvinājis sava pedagoga portretu.⁷

Cenšoties popularizēt savus produktus, 19. gadsimta Krievija, tai skaitā ražotāji Latvijas teritorijā, regulāri piedalījās arī starptautiskās izstādēs citās zemēs. Tā pirmajā Pasaules izstādē Londonas Haidparkā 1851. gadā 100 tūkstošu eksponātu vidū vairāk nekā seši miljoni apmeklētāju varēja aplūkot no Krievijas atvestās etnogrāfiskās kazaku ragavas, kažokādu darinājumus, somu svecas, audumus un sēklas u.c. lietas.⁸ Šī pirmā pasaules izstāde, kurā nozīmīga vieta tika ierādīta arī tautu vēstures un kultūras izziņai, aizsāka veselu izstāžu virkni Eiropas pilsētās, kur paralēli lauksaimniecības un rūpniecības izstādēm, tika organizētas atsevišķas kultūrvēstures skates. Zīmīgi, ka šīs izstādes veicinājušas valstu vēstures, mākslas un etnogrāfijas muzeju izveidi un attīstību un ne tikai kultūras pieminekļu iepazīšanu, bet to saglabāšanu – kas 19. gadsimtā bija īpaša patriotisma izpausme. Iedibinājās tradīcija – svarīgiem vēstures notikumiem veltīt izstādes. Piemēram, 1883. gada rudenī Vīnes rātsnamā notika vēsturiska izstāde par godu Vīnes atbrīvošanas no turkiem 200 gadu jubilejai.⁹ Tajā pašā gadā kultūrvēsturiska

izstāde notika Grācā¹⁰ un Rīgā, kur no jūnija vidus līdz augusta beigām atzīmēja pēc mācītāja Reinholda Taubenhaima (1795–1865) iniciatīvas dibinātās vēsturiskās biedrības pastāvēšanas 50 gadus. 1833. gada 1. jūlijā izveidotās biedrības mērķis bija ne tikai lokāla pētniecība, kā to toreiz veica 1815. gadā dibinātā „Kurzemes Literatūras un mākslas biedrība”, bet vēstures izpēte visās Krievijas austrumu provincēs. Jaunizveidotā biedrība savu oficiālo statusu un cara apstiprinātus statūtus ieguva gan tikai 1834. gadā, turpmāk saucoties par Krievijas austrumprovinču vēstures un senatnes pētītāju biedrību (*Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde der Ostseeprovinzen Russlands*), kurā tolaik bija 45 biedri.¹¹ Savu mērķu īstenošanai jau pirmajā darbības gadā tika apstiprināts bibliotekārs un muzeja inspektors. Svarīgi vēstures jautājumi tika izklāstīti un publicēti kopš 1837. gada iznākušajā biedrības žurnālā „Ziņas par Livonijas, Igaunijas un Kurzemes vēsturi” (*Mitteilungen aus dem Gebiete der Geschichte Liv-, Est- und Kurlands*). Biedrības 50 gadu veikums rezumējās vērienīgā izstādē par Baltijas vēsturi, kur 17 tematiskās sadaļās tika eksponēti 2546 priekšmeti, to vidū unikālas vēstures liecības, seni rokraksti un vērtīgi mākslas darbi. Jāatzīmē, ka, gaidot šo izstādi un domājot par eksponātiem, presē lasāms, ka īpaši aicināti piedalīties ikdienas vajadzībām derīgo amatniecības produkciju ražotāji, uzsverot, ka „tieši tiem ir vislielākā vērtība, ne tikai dārgajām un mākslīgajām lietām”, un, ka „vietējiem amatniekiem ir jāpiedalās gan no laukiem, gan no pilsētas, lai varētu sniegt pilnīgu pārskatu par pašmāju amatniecības attīstību.”¹² Izstāde tikusi ļoti rūpīgi gatavota, izveidota orgkomiteja ar 14 pilsētā svarīgām personām, kā birģermeistars Betfīrs (*Böthführ*), Lielās ģildes vecākais Jakšs u.c. Izstādē bez pašiem organizatoriem piedalījās Rīgas Rātes arhīvs,

Rīgas pilsētas bibliotēka, Rīgas pilsētas Monētu kabinets, ģildes, Melngalvju brālība, skolas un baznīcas, biedrības, korporācijas, uzņēmumi. Savus eksponātus izstādīja Igaunju Provincas muzejs un Tērbatas izglīto to igauņu biedrība, kā arī liels skaits privātpersonu, no kurām daļa bija arī izstādes sponsori. Katrs augstdzimušais uzskatīja par godu un pienākumu dot izstādei savu pienesumu. To katrs varēja arī izlasīt 244 lappušu biežajā katalogā ar 10 eksponātu fotogrāfijām, kuru divus gadus cītīgi veidojuši izstādes organizēšanā iesaistītie brāļi Antons, Aleksandrs un Ārends Buholci. Piemēram, papīrrūpnieks Antons Mencendorfs devis divas savas 18. gadsimta mēbeles – riekstkoka skapi ar kokgriezumiem un mahagoni kāršu galdu ar rožukoka intarsijām un mozaikām, viņa sieva Fanija – globusa formas mahagoni šuvējas galdu.¹³ Izstādei veltīta arī īpaša brošūra, kurā nodrukāta izstādes orgkomitejas prezidenta birģermeistara J.H. Betfīra uzruna izstādes atklāšanā, kas pamato izstādes mērķi – sekmēt un attīstīt vēstures pētniecību.¹⁴ Citāts: „Visu cilvēka izziņu pamats ir vēstures studijas, kuras pētīšana ir mūsu dzīves noteikums un tādēļ augstākās nozīmības lieta...Kurš nezina tās zemes vēsturi, kurā atrodas, paliks vienmēr tajā svešinieks... Un visbeidzot nodarbošanās ar vēsturi modina īpašu mīlestību pret dzimteni...” Tālāk viņš uzsveris, ka Krievijas austrumprovinču vēstures un senatnes pētītāju biedrības statūtu pirmais punkts ir saglabāt provinču vēstures un senatnes lietas, sekmēt to pētniecību. Izstāde ir pētniecības solis, kas sniedz materiālu vēlākai patiesai zemes vēstures atveidei, tā ir iespēja plašam apmeklētāju lokam radīt interesi par pagātni, apzinoties, ka nav aptverts viss materiāls. Tāpat tiek analizēti iemesli, kāpēc daudzas lietas ir zudušas, pieminot nelaimes, kas skārušas pilsētas (ugunsgrēki u.c.). Lai arī izstāde ir cittautiešu, galvenokārt vāciešu, lolota un izveidota, tā

RADĪTPRIEKŠ

atspoguļo mūsu vēstures neizdzēšamu daļu. Izstādīto 13.–19. gadsimta dokumentu, grāmatu, gravīru, portretu, monētu, sudrablietu, mēbeļu, apģērbu un citu priekšmetu rindā iekļauta arī „latviskā” sadaļa, ko veido stends „No latviešu literatūras” – astoņi vāciešu tulkoti un sarakstīti iespieddarbi latviešu valodā, to vidū Ernsta Glikas (1652–1705) 1689. gada Bibeles tulkojums un Gotharda Fridriha Stendera (1714–1796) 1774. gada „ Augstas Gudrības Grāmata.”¹⁵ Rīgas kultūrvēsturisko izstādi apmeklējuši ap 11000 cilvēku, kuru skaitā noteikti bija tās inteliģences pārstāvji, kuri organizēja nākamās izstādes Baltijā. Šīs izstādes svarīgs nopelns bija Doma muzeja iekārtošana (1890. gadā) virs Doma krustejas dienvidu un rietumu spārna, kas laiku gaitā tapa aizvien vērienīgāka un kļuva par nozīmīgu arheoloģijas centru, kura materiālu aplūkoja 1896. gadā X Krievijas Arheoloģijas kongresā Rīgā. 1891. gadā pēc kultūrvēsturiskās izstādes kataloga parauga izveidoja Dommuzeja kolekciju vadoni (*Führer durch die Sammlungen des Dommuseums*).¹⁶

1886. gadā izstādē, kas bija veltīta Francijas karaļa Ludviga XVIII uzturēšanās laika Jelgavā atcerei, savu ieguldījumu nolēma demonstrēt Kurzemes vēstures pētnieki. Izstādes galvenie eksponāti bija no Kurzemes Provincas muzeja, Kurzemes Bruņniecības arhīva un Kurzemes Bruņniecības bibliotēkas, piedalījās arī Rīgas Senatnes pētītāju biedrība un citas organizācijas, kā arī, protams, privātpersonas. Šajā izstādē bija 23 tēmu grupas, kurās izstādīti ap 1500 priekšmetiem (ne visi pagūti iekļaut katalogā, kas tapis pēdējā brīdī). Tēmu loks līdzīgs Rīgas 1883. gada kultūrvēsturiskajai izstādei, taču salīdzinoši plaša ir latviešu tautas vēsturei veltītā sadaļa.¹⁷ Par Kurzemes 1886. gada kultūrvēsturiskās izstādes „latviskās daļas” veidošanu atbildējis Augusts Johans Gotfrīds

Bilenšteins (1826–1907) – Jelgavā dzimis vācbaltiešu luterāņu mācītājs, starptautiski atzīts valodnieks un etnogrāfs – autodidakts, jo Halles un Tērbatas universitātē studējis teoloģiju, ieguvis teoloģijas doktora grādu. 1883. gadā Kēnigsbergas Universitāte viņam piešķīrusi Goda doktora titulu. Viņš ir viens no pirmajiem latviešu etnogrāfijas, folkloras pētniekiem un arheoloģijas aizsācējiem. Paralēli mācītāja darbam Jaunaucē un Dobelē teologs vācīs latviešu folkloras un etnogrāfijas materiālu, apsekojis pilskalnus, pētījis valodu un latviešu tautas etniskās robežas, sarakstot zinātniskas grāmatas visās minētajās nozarēs. A. Bilenšteins bijis arī Latviešu literārās biedrības prezidents un goda prezidents, 1870. gada Kurzemes latviešu dziesmu dienas organizētājs, laikraksta „Latviešu Avīze” izdevējs un redaktors, Rīgas Latviešu biedrības goda biedrs un Pēterburgas Zinātņu akadēmijas loceklis. Jau 19. gadsimta 60. gados pētnieks uzsācis ekspedīcijas pa Latviju un visu Baltiju, bagātinot savu pieredzi arī citās zemēs. Par saviem pētījumiem ziņojis referātos un publikācijās. Autobiogrāfijā viņš formulējis savu attieksmi pret vēstures pētīšanu: „(..)Tā ir liela priekšrocība cilvēkam, ja viņš var atsaukties uz vēsturi un ja viņam tāda ir. Izglītota cilvēka goda lieta ir izprast vēsturi un izkopt šo izpratni(..) Mūsu personīgā dzīve iegūst plašāku vērienu, kad pamanām un uzzinām mūsu saites ar pagātni, un ir Joti jāpatur prātā, ka nākotnes cerības bieži vien piemīt tikai tādām, kas jau ir pārdzīvojis kādu vēsturi(..)”¹⁸

Pēc Eiropas labāko izstāžu un Rīgas 1883. gada kultūrvēsturiskās izstādes parauga Kurzemes kultūrvēsturiskajai izstādei Jelgavā sagatavots katalogs¹⁹, kas mums šodien sniedz izsmeļošas ziņas par visās nodaļās izstādītajiem priekšmetiem (1400 nosaukumu), dalībniekiem un rīkotājiem. Katalogi veidoti kā uziņģu

literatūra, kuru iesaka jau izlasīt mājās, lai sagatavotos izstādes nopietnai aplūkošanai. Ekspozīcijā atvēlēja vieta pussimts „latviskām” lietām – A. Bīlenšteina ekspedīcijās iegūtām latviešu villainēm, vainagiem, krekliem, zeķēm, tautastērpiem, stellēm, rotām, arī tautas mūzikas instrumentiem, folklorai un latviešu valodā izdotām grāmatām, paša Bīlenšteina un citu autoru sacerējumiem par latviešiem, kartes un, protams, A. Bīlenšteina pilskalnu modeļi un to tipu apraksti. Kā lasām katalogā, tautastērpus, tautas mūzikas instrumentus un zīmējumus ar latviešiem tautastērpos izstādei devuši arī draudžu mācītāji, no Kurzemes Provincences muzeja krājuma eksponētas etnogrāfijas lietas. Jāpiezīmē, ka arī citās nodaļās, ir izvietoti Kurzemes Provincences muzeja arheoloģiskie un etnogrāfiskie materiāli, ir tajā laikā Latvijas teritorijā dzīvojošo cilvēku darinātās lietas.

Aplūkojot pieejamo trūcīgo ekspozīcijas vizuālo materiālu (vien pāris fotogrāfijas), nevar runāt par gaumīgi un mākslinieciski iekārtotu ekspozīciju. Tā ir priekšmetiem pārblīveta, pat grūti uztverama. Iemesls ir saprotams (tāpat kā 1883. gada kultūrvēsturiskajā izstādē) – salīdzinoši mazā telpā gribēts parādīt maksimāli daudz pieejamo priekšmetu, tādējādi pierādot mūsu bagāto vēsturi. Arī tā ir vajadzīga pieredze, kas rosināja turpmākajām izstādēm veidot ļoti pārdomātus ekspozīciju plānus un vairāk orientēties uz īpašu paviljonu praksi, kas bija Latvijā jau zināma no lauksaimniecības un rūpniecības izstādēm. Arī sekojošajai pirmajai Latviešu Lauksaimniecības, rūpniecības un amatniecības izstādei, kuras darbības laikā Jelgavas Latviešu biedrība ar tās vadītāju advokātu Jāni Čaksti (1859–1927) priekšgalā Jelgavā sarīkoja arī IV Vispārējos Latviešu dziesmu un mūzikas svētkus, pieaicināts arhitekts Konstantīns Pēkšēns (1859–1928),

tas pats, kas gadu vēlāk šo praksi lika lietā Latviešu etnogrāfiskās izstādes projektēšanā. 1895. gada Jelgavas izstāde minama arī citā aspektā – etnogrāfa Mikus Skruziša (1861–1905) vadībā ekspozīcijā iekļauta vēstures nodaļa.²⁰

Starp abām aplūkotajām Rīgas un Jelgavas kultūrvēsturiskajām izstādēm (1883) un 1896. gada Latviešu etnogrāfisko izstādi notiek vēl virkne dažāda veida izstāžu gan pie mums, gan citās Krievijas, Eiropas un pasaules pilsētās. Gan kā eksponenti, gan kā skatītāji tajās piedalās tolaik Latvijas teritorijā darbojošies lauksaimnieki, uzņēmēji un organizācijas, un tas arī ir gan tiešs, gan patapināts pienesums pieredzes bagātināšanā.

Slavenajā 4. Pasaules izstādē Parīzē, kas notika 1889. gadā un bija veltīta Franču revolūcijas 100. gadadienai, Krievijas pārstāvēto dalībnieku vidū laurus plūca Somijas Tūrisma asociācija, kas ieguva pirmo vietu par izstādes stenda dizainu, kurā attēlota Somijas eksotiskā daba un lauki, pierādot, ka blakus pat tādām brīnumam kā Eifeļa tornis, svarīga nozīme bija „laucinieckajam, amatnieciskajam”.²¹

1890. gadā Brēmenē notika plaša „Ziemeļvācijas amatniecības, industrijas, tirdzniecības, jūrniecības, zvejniecības un mākslas izstāde”, ko pēc pasaules 19. gadsimta lielo sasniegumu izstāžu parauga veidoja Brēmenes Vēstures biedrība un Mākslinieku apvienība.²² Vēlāk Latvijas 1896. gada izstādes notikumu kontekstā Brēmenes izstāde nozīmīga ar to, ka pēc tās tapa plaša profila Brēmenes Pārjūras (Übersee) muzejs, kurā nozīmīga loma ir arī tautas etnogrāfiskā materiāla eksponēšanai un pētīšanai. Visām apskatītajām Eiropas izstādēm ir krietni ilgāks eksponēšanas laiks un plašāks vēriens nekā mūsu 19. gadsimta

RADĪTPRIEKŠ

80.–90. gadu kultūrvēsturiskajām izstādēm. Mēģinājums pietuvoties šim mērogam būs vēlākā Rīgas 700. gadu jubilejai veltītā Rūpniecības un amatniecības izstāde (1901) Esplanādē. Uzkrātā pieredze un nobriedusi vēlme parādīt savas tautas bagātības 19. gadsimta beigās radīja situāciju Latviešu etnogrāfiskās izstādes izveidei, kuras pamatuzdevums bija pievērst sabiedrības uzmanību mūsu tautas radošajam spēkam un tautas tradīciju dzīvīgumam, pirmoreiz tik plaši reprezentējot latviešu tautas vēsturi un kultūru. Tas bija laiks, kad „uzskatot tautu tradicionālās kultūras mantojumu par nacionālās identitātes nesēju, to ne tikai aktīvi vāca, uzglabāja un pētīja, bet tas kļuva arī par svarīgu nacionālās kustības sastāvdaļu. 19. gadsimta beigās Eiropas valstīs dibināja virkni muzeju un organizēja grandiozas izstādes, apliecinot tautu kultūru senumu, bagātību, savdabību un krāšņumu. Dzimtībušanas atcelšana, izglītības kāpums arī latviešiem nesa atskārsmi par savu vēsturi, kultūru, valodu un tiesībām. Tostarp apzināt, saglabāt un redzēt savas tautas garīgās un materiālās vērtības. 1896. gada Latviešu etnogrāfiskā izstāde kļuva par lielāko latviešu tautas, tās vēstures, kultūras un aktuālo sasniegumu reprezentācijas pasākumu 19. gs. beigās.”²³ 1896. gada rudenī mūsdienā Latvijas Nacionālā teātra vietā kanāla malā, kā papildinājums vērienīgam Rīgā notikušajam X Viskrievijas arheoloģijas kongresam, tika uzburts mūsu tautas stāsts. Pusotra mēneša laikā ap 8000 eksponātus apskatīja ievērojams skaits cilvēku – tas bija nozīmīgs panākums tautas pašapziņas celšanai. Rīgas Latviešu biedrības Zinību komisijas 1869. gadā dibinātās muzeja kolekcijas, arī speciālās ekspedīcijās savāktais materiāls un dāvinājumi veidoja izstādes ekspozīciju. Izstādes ietvaros apmeklētāju piesaistei tika organizēti koncerti un uzvedumi, atvērta restorāns. Izstāde deva nozīmīgu impulsu latviešu tradicionālās kultūras mantojuma tālākai

izpētei, interesei par latviešu tautastērpi, ornamentu. Tā veidoja pozitīvu praksi lielo izstāžu organizēšanai nākotnē un radīja bāzi jaunu muzeju ekspozīciju izveidei Latvijā.

19. un 20. gadsimta sliekšni iezīmē Joti vērienīga amatnieciskās prasmes demonstrēšanas skate – Rīgas 700. gadiem veltītā izstāde Esplanādē un Strēlnieku dārzā, kurā 775 dalībnieku vidū no Rīgas un citām Baltijas pilsētām bija pārstāvēti ne tikai lieli rūpniecības uzņēmumi un privātfirmas, bet arī vietējie prasmīgie amatnieki. Jaunos jūgendstila virziena ietekmētos kokgriezumus, izšuvumus, kalumus un citās tehnikās radītos roku darbus varēja ieraudzīt gan paviljonu interjeros, gan suvenīros, gan standu noformējumos un citur. Zīmīgi, ka šo izstādi katru dienu rotāja latviešu tautastērpā ģērba zeltene, ar kuru interesenti varēja nofotografēties. Blakus „viduslaiku bruņiniekiem”, „bīskapam Albertam” un uz Rīgu atbraukušajām eksotiskajām afrikāņu dejotājām, kaut ne tik lielu apbrīnu pelnījusi, tomēr ista mūsu tautumeita veidoja savdabīgu divu gadsimtu mijas performanci, kurā vairāk vai mazāk tieši ticis iesaistīts katrs izstādes apmeklētājs un dalībnieks,²⁴ ļaujot katram novērtēt, cik konkurētspējīgs ar rūpnieciski ražotajiem brīnumiem ir čaklu roku darinātais tradicionālais latviešu tērps. Amatnieku radītprasme šajā izstādē pamanāma bija visur – gan knipelētos mežģīņu galdautos, gan apgleznotos un ar rokas virpu gatavotos traukos, gan uzburtajā „koka pilsētā”... Pēc šīs spilgtās skates seko virkne radošo darbu izstāžu, jo radītprīeks, kā izrādās, mūsu tautā neizsīkstoši mājojis vienmēr.

Literatūras un avotu saraksts

- ¹ Alsupe, Aina. Lauku audēju darinājumi Vidzemē 19. un 20. gs. *Latviešu tautas māksla. 2. sēj.* Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1962, 140.lpp.
- ² *Latviešu konversācijas vārdnīca. 6. sējums.* Rīga, 1931. 11277-83 slejas
- ³ Emsiņš, Juris. *Koks Latvijas valsts un tautas dzīvē.* Jelgava: Studentu biedrība „Šalkone”, 2014, 18. lpp.
- ⁴ Grīnberga, Laima. Par centību. *Latvijas Nacionālā vēstures muzeja raksti, Nr.17.* Rīga: Latvijas Nacionālais vēstures muzejs, 2011, 23. lpp.
- ⁵ Turpat, 25.lpp.
- ⁶ LNA LVVA, 2724.f.,1.apr.,608.l., 1.-33.lp.
- ⁷ Krastiņš, J. Maksis Šervinskis.1859.I.XI Tilzītē, Austrumprūsijā-1909.12.VII Stokholma Zviedrijā. Sk. internetā: <http://www.jugendstils.riga.lv/JugendstilsRiga//shervinskis/>
- ⁸ Picard, L. The Great Exhibition.14 October 2009. Sk. internetā: <https://www.bl.uk/victorian-britain/articles/the-great-exhibition>
- ⁹ *Historische Ausstellung der Stadt Wien.* Neue Freie Presse. 16.Sept. 1883. S.5
- ¹⁰ *Österreichische Zeitschrift für Volkskunde.* Wien, 2008
- ¹¹ Garber, K., Beckmann, S., Andres, S. *HB Gelegenheitsschrift.Bd.12.* S. 34
- ¹² No eekschzemes. *Baltijas Zemkopis.* 1882, 2. jūn. 86. lpp.
- ¹³ *Katalog der Rigaschen culturhistorischen Ausstellung.* Rīga: Müllersche Buchdruckerei,1883, S. 176,177
- ¹⁴ *Zur Erinnerung an die Rigasche culturhistorischen Ausstellung im Juni 1883.* Rīga: Rigasche Zeitung,Sonderausgabe,1883
- ¹⁵ *Katalog der Rigaschen culturhistorischen Ausstellung.* Rīga: Müllersche Buchdruckerei,1883, S. 36, 37
- ¹⁶ Garber, K., Beckmann, S., Andres, S. *HB Gelegenheitsschrift. Bd.12.* S. 35
- ¹⁷ *Catalog der Kurländischen culturhistorischen Ausstellung zu Mitau 1886.* Mitau, 1886
- ¹⁸ Bilenšteins, A. *Kāda laimīga dzīve. Dobeles mācītāja Dr. A. Bilenšteina autobiogrāfija.* Rīga: Rigas Multimediju centra apgāds, 1995, 243. lpp.
- ¹⁹ *Catalog der Kurländischen culturhistorischen Ausstellung uz Mitau 1886.* Mitau, 1886.
- ²⁰ Grīnberga Laima. Par centību. *Latvijas Nacionālā vēstures muzeja raksti, Nr.17.* Rīga: Latvijas Nacionālais vēstures muzejs, 2011, 27.lpp.
- ²¹ Māksla, amatniecība un nacionālais tēls. Sk. internetā: http://aurora.turiba.lv/training/LV/CT_module_LV/Part_161.htm
- ²² Wilhelm Lührs: Vor hundert Jahren – die Nordwestdeutsche Gewerbe- und Industrieausstellung. *Bremisches Jahrbuch.* Bremen, 1990, Band 69
- ²³ Hronika. Sk. internetā: http://www.lnvm.lv/LNVM_ziņnesis/ hronika. 2016. gada novembris, 15.lpp.
- ²⁴ Rigas 700 gadu jubilejas svinības 1901. g. jūnijā-augustā. Sk. internetā: <https://www.acadlib.lu.lv/riga700/>